

**ОСНОВНІ ФОНЕТИКО-ОРФОГРАФІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ
СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРИ ПЕРЕДАЧІ
ПРИКМЕТНИКОВОГО ЗАКІНЧЕННЯ –ИЙ**
(на матеріалі пам'яток XVII – першої половини XVIII ст.)

Тетяна Видайчук
Київський університет імені Бориса Грінченка

Рукописні староукраїнські пам'ятки XVII – першої половини XVIII ст. є помітною ланкою в історії української мови. Вони стали писемним етапом у системі наступності мовно-літературних традицій ранньої середньоукраїнської доби (за термінологією Ю. Шевельова) і більш пізніх формувань української мови.

Доба XVII – першої половини XVIII ст. позначилася розбудовою літературної форми існування української мови, її нормуванням на основі не тільки книжно-писемної традиції, а й живого народного мовлення, інтенсивним жанрово-стильовим розвитком. Саме це зумовило джерельну базу дослідження: рукописні пам'ятки житійно-повістєвої літератури (житіє Ольги другої половини XVII ст. зі «Степенной книги» (ЖО) і прологове житіє Володимира у списках XVIII ст. (ЖВ)) та інтермедії до драми М. Довгалевського «Комѣче(с)кое дѣиствѣе» (КД) і «В(ъ)ласто(т)ворній образ члвѣколюбія божя» (ВО). Створені на різних територіях України, ці пам'ятки репрезентують подібні фонетико-орфографічні і морфологічні риси, тенденції їх графічної передачі, зафіксували мовну і правописну еволюцію.

Увага до окремої морфологічної форми прикметника чоловічого роду називного-знахідного відмінків однини не випадкова. Така форма є розпізнавальною ознакою і фонетичних процесів, і словозміни, і орфографії; відображає стан мовних механізмів, які вже сформувалися або ще тільки формуються. Саме розгляд традиції написань цієї флексії дає можливість встановити для аналізованого періоду кількість старих і нових фонетичних і граматичних форм, їх співвідношення та тенденції до унормованості.

Форма називного-знахідного відмінків однини чоловічого роду прикметників є членною, тобто займенниковою. Якщо на ранніх етапах розвитку староукраїнської мови така форма вживалась у функції означення, то у пам'ятках XVII – першої половини XVIII ст. вона представлена у функції предиката, тому частотність вживання таких прикметників у аналізованих текстах доволі висока. У формах наявні різноманітні орфографічні варіанти закінчень: **-ый, -ии, -ій, -їи, -ьи, -и, -ы**. Пояснити варіантність закінчень можна наслідуванням флексій, що були характерними для оригінальних творів киеворуського періоду (**-ьи, -ии**), або ж впливом діалектного мовлення (**-ій, -и, -ы**), або ж плутанням графем **ы** та **и**, або ж тенденцією до граматичного і фонетико-орфографічного унормування відмінкових закінчень (**-ий, -ый**).

Аналіз пам'яток показав, що типи закінчення на **-ый,- ій** представлені у текстах південно-західного походження, архаїчна флексія **-ій** трапляється лише в житійно-повістевих джерелах.

Архаїчною ознакою діалектної української фонетики і морфології вважається форма називного відмінка однини чоловічого роду із графічною фіксацією **-ый** [2, 189]. Проте, на нашу думку, таке графічне відбиття в досліджуваних пам'ятках можна трактувати як фонетико-орфографічну особливість, що передавала українську фонему звука передньо-середнього ряду та високо-середнього підняття /и/ через плутання літер **ы** та **и**, які її позначали на письмі, на користь чого є чимало прикладів у всіх аналізованих пам'ятках. Про те, що флексія **-ый** виявляє тенденцію до нормативності зазначають й інші дослідники історичної фонетики і морфології української мови [4], саме вона часто фіксується у різножанрових творах XIV – XVIII ст. [1].

Численна група аналізованих прикметників має орфографічний варіант флексії **-ій**. Мовознавці пояснюють виникнення такого закінчення аналогією до прикметникової форми типу синій, пов'язуючи його з ненаголошеною позицією [3], інші – прагненням уникнути в південно-східних говорах уніфікації прикметникової парадигми за твердим типом відмінювання [5, 21]. Дослідження показало, що така орфографія не має обмежень щодо палатальності чи непалатальності кінцевого приголосного прикметникової основи і не залежить від акцентологічної позиції, а отже є теж фонетико-орфографічною традицією аналізованого періоду.

У староукраїнській мові порівняно з сучасною українською мовою спостерігається доволі послідовне функціонування в атрибутивній і предикативній функціях коротких якісних і присвійних прикметників у формі називного-знахідного відмінків однини чоловічого роду.

Флективна варіативність прикметника чоловічого роду у формах називного-знахідного відмінків однини чоловічого роду зумовлена варіативністю народно-розмовної мови і ще потужним впливом книжного зразка релігійної літератури, що вкотре доводить на рівні граматики народно-розмовну основу кодифікованого літературного типу загальнонародної мови.

Література:

1. Грищенко А.П. Якісні прикметники в історії української мови / А.П. Грищенко // Мовознавство, 1977, № 6. – С. 31–32. **2.** Історія української мови : Морфологія / С.П. Бевзенко, А.П. Грищенко, Т.Б. Лукінова та ін. – К.: Наук. думка, 1978. – 539 с. **3.** Ткаченко Б. Деякі морфологічні інновації в лівобережних південних говорах / Б. Ткаченко // Наукові записки Харків н.-д. к-ри мовозн., - Харків, 1927. – С. 127–129. **4.** Стрельчук Г. Деякі особливості словозміни прикметників на матеріалі українських інтермедій XVII – XVIII ст. / Г. Стрельчук // Краківські українознавчі зошити, т. I/II, 1992-1993. – С. 301–313. **5.** Шарпило Б. А. Сравнительно-историческая характеристика украинских говоров восточной Слобожанщины (Старобельщины) : Автореф. дис. канд. ... філол. наук: 10.02.01 / Б. А. Шарпило; К., 1960. – 24 с.